УДК 314.74

[https://doi.org/10.32689/2708-7530-2020-3\(3\)-15-24](https://doi.org/10.32689/2708-7530-2020-3(3)-15-24)

Кісь Святослав Ярославович доктор економічних наук, доцент, професор кафедри теорії економіки та управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ, Україна, 76010, e-mail: svjatkis@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9426-0951>

Мосора Лариса Степанівна кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ, Україна, 76010, e-mail: Larysamosora85@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4341-1937>

Міхал Бембенек доктор технічних наук, професор кафедри виробничих систем, АГН Науково-технічний університет, вул. Міцкевича 30, Краків, Республіка Польща, 30-059, e-mail: bembenek@agh.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-7665-8058>

МІГРАЦІЙНИЙ ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Анотація. Досліджено вплив міграційних процесів на формування та розвиток виробничих потужностей держави. Підкреслено, що міграція населення значною мірою впливає на соціально-економічні показники держави, які під таким впливом можуть мати як позитивні, так і негативні тенденції. Представлено види міграційних процесів, які існують в державах. Зосереджено увагу на такому виді міграції як освітня міграція, що може сприяти розвитку держави. Наведено основні позитивні та негативні наслідки від міграції населення для країн-донорів, країн-реципієнтів та для самих мігрантів. Обґрунтовано, що однією з найбільш затребуваних та перспективних є освітня міграція, яка за певних сприятливих обставин дасть можливість сформувати висококваліфіковані кадри, поглибити міжнародну співпрацю між вищими навчальними закладами різних країн, посилити спільне використання освітнього та наукового потенціалу. Зосереджено увагу на тому, що Україна на сьогодні виступає країною-донором і лідером щодо кількості молоді, яка виїжджає на навчання у Польщу та інші країни світу. Зазначено, що з метою ефективного регулювання з боку держави міграційних процесів доречним є забезпечення взаємодії між вищими навчальними закладами різних країн, зокрема щодо: практики подвійних дипломів, зарубіжного стажування, проведення спільних міжнародних конференцій. На прикладі Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу представлено як практично втілюється така взаємодія та які наслідки вона має. Сформовано загальні висновки, які ґрунтуються на тому, що освітня міграція є одним із сприятливих видів міграції. При правильному її контролі з боку держави можна

стимулювати розвиток виробничої індустрії в країні, покращити її соціально-економічні показники.

Ключові слова: міграційні процеси, освітня міграція, наслідки міграції, мігранти, співпраця.

Kis Sviatoslav Yaroslavovych Doctor of economics, Associate Professor, Department of Theory of Economics and Management, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Karpatska str., 15, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76010, e-mail: svjatkis@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9426-0951>

Mosora Larysa Stepanivna PhD of public administration, Associate Professor, Department of Public Administration and Management, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Karpatska str., 15, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76010, e-mail: Larysamosora85@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4341-1937>

Michal Bembenek Doctor of engineering, Professor of the Department of Production systems, AGH University of Science and Technology, Mickiewicza str. 30, Krakow, Poland, 30-059, e-mail: bembenek@agh.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-7665-8058>

MIGRATION FACTOR OF STIMULING THE DEVELOPMENT OF COUNTRY

Abstract. The article examines the influence of migration processes on the formation and development of production capacities of countries. It is emphasized that population migration significantly affects the social and economic indicators of the country; under such influence, they can have both positive and negative trends. The article presents the main positive and negative consequences of population migration for donor countries, recipient countries, and for migrants themselves. It is proved that one of the most popular and promising is educational migration, which, under certain favorable circumstances, makes it possible to form highly qualified personnel, deepen international cooperation between higher education institutions of different countries, and strengthen the joint use of educational and scientific potential. The attention is focused on the fact that Ukraine today acts as a donor country and a leader in the number of young people who travel to study in Poland. It is indicated that in order to effectively regulate migration processes by the state, it is appropriate to ensure interaction between higher education institutions of different countries, namely, in the sphere of: a double-degree program, foreign internships, and holding joint international conferences. Using the example of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, it is shown how such interaction is implemented in practice and its consequences. The conclusions are based on the fact that educational migration is one of the most favorable types of migration. With its proper control by the state, it is possible to stimulate the development of the production industry in countries and improve social and economic indicators.

Keywords: migration processes, educational migration, consequences of migration, donor country, recipient country, migrants, cooperation.

Постановка проблеми. Міграційні процеси є одним із основних чинників, що визначають напрями формування та особливості розвитку виробничих потужностей будь-якої держави. Міграція населення пов'язана з економічною, соціальною, політичною, релігійною, екологічною та іншими сторонами життя суспільства і є одним з найбільш яскравих індикаторів його розвитку. Міграція населення викликає зміни в демографічній ситуації як в країні-донорі, так і в країні-реципієнті; впливає на економічні процеси, на величину ВВП та ВНП країн, а також на загальну величину відрахувань до різних державних соціальних фондів; визначає основні пріоритетні галузі промисловості, які можна розвивати за певних міграційних умов. При цьому, наслідки міграції можуть носити як позитивний, так і негативний характер, тому міграційні процеси потребують управління зі сторони держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджуючи процеси міграції, одні науковці аналізують особливості міграційних процесів, визначають найбільш популярні види міграції, що є характерними для тієї чи іншої країни (А.Надточій [1], А.Дембіцька [2], Ю.Буник [3]). Другі науковці більше акцентують увагу на позитивних та негативних наслідках міграції. Зокрема, О.Бербенець [4] та Б.Солга [5] серед позитивних наслідків міграційних процесів виділяють: для країни-донора – високий приплив коштів у вигляді надісланих грошей на батьківщину, зростання сукупного попиту, національного виробництва та економічного розвитку, зменшення рівня безробіття, зниження соціальної напруги; для країни-реципієнта – іммігранти сприяють інвестиціям у нові підприємства і проєкти та інноваційному розвитку країн; притік іноземних працівників дає можливість зменшити вартість робочої сили, прискорити темпи розвитку науково-технічного прогресу, збільшити обсяги виробництва ВВП і національного доходу.

У той же час, міграція населення особливо негативно позначається на країнах-донорах інтелектуального потенціалу перед якими постають такі виклики та загрози: ризики втрати трудового потенціалу та переходу освітньої міграції в трудову еміграцію населення, погіршення структури населення через збільшення середнього віку працюючого населення. Скорочення в державі населення працездатного віку, зокрема через міграцію, поступово буде приводити до погіршення ситуації у виробничій галузі. Крім того, виникає загроза, пов'язана з гальмуванням розвитку науково-технічного прогресу країн, адже можливий «відплив мізків», тобто країна втрачає свій інтелектуальний потенціал, що, своєю чергою, сповільнює інноваційний розвиток країни, затримує економічне зростання (А.Макулец [6], С.Степурина та В.Дериховська [7]). Тобто, трудова міграція виступає дуалістичним процесом, адже вона відіграє двояку роль в розвитку держави: має і позитивні, і негативні наслідки для усіх учасників міграційного процесу: країни базування; приймаючої країни; самого мігранта.

Мета статті - визначення ролі та впливу міграційних процесів на соціально-економічний розвиток держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні функціонування будь-якої держави, її розвиток, соціально-економічні зміни значною мірою залежать від міграційних процесів, що відбуваються у всіх без винятку державах. При допустимих рівнях міграція може сприяти розвитку держави, обміну

висококваліфікованими кадрами, покращенню демографічних показників, зростанню розмірів міграційного капіталу. Однак, при високих показниках міграції населення ситуація для країни може стати критичною. Особливо це стосується еміграції населення, коли часто за межі країни виїжджає молодь у пошуках кращого життя і зазвичай уже не повертається на батьківщину. З усіх видів міграції населення, що на сьогодні існують звернемо увагу на освітню міграцію, що може сприяти обміну знаннями, кращим досвідом, професійними кадрами, інтеграції освітніх та наукових програм, формуванню високопрофесійних кадрів, поглибленню міжнародної наукової співпраці та обміну досвідом щодо розвитку різних галузей промисловості; посиленню спільного використання потенціалу освітніх, наукових та виробничих організацій у взаємних інтересах.

Тепер практично всі країни здійснюють політику залучення іноземних студентів, тому що такий вид міграції розглядається як найбільш бажаний і має ряд позитивних наслідків. Необхідними умовами освітньої міграції є: спроможність до освітньої діяльності, бажання та можливість її здійснювати; наявність відповідних навчальних закладів в країні (регіоні); перевага впливу чинників освітньої міграції над бажанням залишитися в країні (регіоні) проживання.

Ю.Кривенко зазначає, що специфічною особливістю освітньої міграції є її найменш шкідливий характер на відміну від інших видів міграції. Бажаність освітньої міграції обумовлена доходами не тільки для освітньої галузі (або окремого ВНЗ), а й для економіки країни (регіону), що надає освітні послуги, в цілому. Крім того, споживачі освітніх послуг є потенційною робочою силою відповідної кваліфікації [8]. В структурі загальних міграційних потоків освітня міграція обумовлена задоволенням соціальної потреби в отриманні освіти та підвищенні рівня кваліфікації. В той же час, освітня міграція може в певній мірі відповідати закономірностям і соціального, і економічного типу міграції.

Водночас науковці відзначають низку переваг від освітньої міграції саме для країн, що приймають іноземних студентів. Виділяють переваги, а саме: значні фінансові надходження до бюджету національних економік, розвиток туристичної галузі та збільшення надходжень від зростання туристичних потоків; розвиток інноваційного та матеріально-технічного складників освітньої галузі, розширення асортименту освітніх послуг та прискорена інтеграція національних закладів вищої освіти у міжнародний освітньо-науковий простір; поліпшення демографічних показників через омолодження структури населення та його кількісного збільшення; інтелектуалізація людського капіталу та потенційне забезпечення народного господарства країни висококваліфікованими фахівцями, що, своєю чергою, прискорює науково-технічний прогрес та економічний розвиток країн (П.Длугош [9]; В.Сандугей [10]). Освітня міграція фактично стала мегатрендом XXI ст. Саме в епоху глобалізації актуалізуються питання інтернаціоналізації вищої освіти, покращення освітньої мобільності, і, як наслідок, зростання кількості освітніх мігрантів, що їдуть в іншу країну в пошуках знань, розширення кругозору, покращення професійного та соціального середовища.

Основними критеріями освітньої міграції, що визначають її важливу роль у змінах, які відбуваються у суспільстві є чисельність іноземних студентів, що навчаються в університетах інших країн. На сьогодні саме Україна є країною-

донором і лідером щодо кількості молоді, яка виїжджає на навчання у різні країни світу, зокрема й у Польщу. Значна частина українських студентів, зокрема у Польщі навчаються уже в магістратурі, тобто здобувають другу вищу освіту. Для України є великим ризиком те, що більшість з таких студентів після отримання відповідної вищої освіти не повертається на Україну, щоб на практиці реалізувати набуті знання.

Багато є випадків, коли маючи український та польський дипломи молоді фахівці не залишаються і в Польщі, а працевлаштовуються в іншій європейській країні. Як підкреслює К.Лукашук, головними факторами, які впливають на зростання кількості українських студентів у польських університетах є: географічна близькість; вартість навчання, що у багатьох випадках є нижча ніж в інших країнах Європи; диплом, отриманий в Польщі – країні ЄС дає більші можливості на європейському ринку праці; мовний та культурний фактор [11]. На мал. 1 відображено динаміку чисельності студентів з України, які навчалися в Польщі.

Мал. 1 Кількість українських студентів, що навчалися у Польщі 2005-2019 рр. [12; 13]

Як видно з рис. 1 щорічно кількість українських студентів, що навчається в Польщі тільки зростає, що є негативним явищем для України. Варто зазначити, що в Польщі навчається трохи більше 40% українського студентства, що здобуває освіту закордоном, решта студентів обирають інші країни світу, серед яких: Австрію, Німеччину, США, Канаду, Францію, Великобританію та інші.

Незважаючи на думку про те, що освітня міграція оцінюється як позитивне явище для країни походження студентів, оскільки передбачає підвищення якості освіти, отримання доступу до ширшого вибору курсів та дисциплін, налагодження соціальних контактів та вивчення іноземних мов, все ж для української молоді така міграція стає шляхом для еміграції, пошуку роботи на ринку праці ЄС. На жаль, такий процес для України носить негативний характер, адже на навчання їде креативна, мобільна, усесторонньо розвинута молодь, яка в більшості випадків

після навчання залишається в тих країнах, або виїжджає до інших країн. Саме тому, з метою ефективного регулювання міграційних процесів Україні слід звертати увагу на взаємодію в освітній міграції, а не на односторонню, самостійну роботу у даній сфері.

Прикладами такої взаємодії щодо регулювання освітньої міграції і отримання від неї позитивних ефектів як для країни-донора, так і для країни-реципієнта є: організація стажування студентів та викладачів у вищих навчальних закладах обох країн; практика подвійних дипломів; участь у міжнародних закордонних конференціях як студентів, так і викладачів. Більш детально розглянемо такі види освітньої міграції на прикладі співпраці Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (ІФНТУНГ) з університетами Польщі.

ІФНТУНГ єдиний в Україні університет нафтогазового профілю IV рівня акредитації. У ньому навчаються до 10 тисяч студентів, близько 500 із яких - іноземці із 42 країн світу. Завдяки якісному навчанню спостерігається і високий рівень працевлаштування випускників. В ІФНТУНГ проводиться підготовка фахівців за 42 спеціальностями за освітнім ступенем «бакалавр», 44 спеціальностями за освітнім ступенем «магістр».

Зазначимо, що однією з найбільш поширених форм взаємодії між університетами України та Польщі є взаємне відвідування науковцями тих чи інших вищих навчальних закладів. Це так звана короткострокова освітня міграція у рамках якої: відбувається обмін досвідом, проводяться лекційні заняття. Так, 2018 р. в рамках святкування Дня Європи та в рамках виконання програми Erasmus+ в ІФНТУНГ перебувала делегація з Краківської гірничо-металургійної академії імені С. Сташица (Польща). Програмою перебування польської делегації було передбачено проведення лекцій на тему «Безтраншейні технології в Польщі», зустрічі з керівництвом університету та директорами інститутів, які співпрацюють із польським навчальним закладом по програмі подвійних дипломів, Центром міжнародного співробітництва. На початку 2019 р. в Гірничо-металургійній академії ім. Станіслава Сташица (Краків, Польща), з якою давно й успішно співпрацює ІФНТУНГ, тривав Міжнародний тиждень партнерів Erasmus+, який зібрав у Кракові представників 12 університетів з 9 країн світу. Надзвичайно важливим пунктом заходу став обмін досвідом серед університетів. У рамках програми «Erasmus+» відбувається також співпраця ІФНТУНГ з іншими університетами Польщі, зокрема: Радомським технічно-гуманітарним університетом ім. Казимира Пулавського; Свентокшиською політехнікою в Кельцах.

Варто зазначити, що освітня міграція значною мірою пов'язана із можливістю отримання студентами подвійних дипломів. ІФНТУНГ упродовж багатьох років плідно співпрацює з Краківською гірничо-металургійною академією імені С. Сташица (AGH) в освітній, науковій та дослідницькій сферах. Це потужна можливість для аспірантів, докторантів, викладачів, науковців розвиватись та просувати свої ідеї, а для студентів п'яти інститутів ІФНТУНГ – Інституту інженерної механіки, Інституту нафтогазової інженерії, Інституту природничих наук і туризму, Інституту архітектури, будівництва та енергетики, Інституту економіки та менеджменту після паралельного навчання у двох ЗВО ще й

отримати два дипломи – державного та європейського взірця. Зокрема, кожного року близько 100 студентів можуть здійснювати навчання за такою програмою подвійних дипломів. Все це відбувалось завдяки Угоді про співпрацю між ІФНТУНГ та AGH, підписаній понад 10 років тому.

Про нові можливості співпраці між ІФНТУНГ та AGH йшлося в інтерв'ю ректора ІФНТУНГ, яке вийшло у квітневому номері за 2020 р. польської газети в Україні «Kurier Galicyjski». Очільник університету наголосив на довготривалій та взаємовигідній співпраці між навчальними закладами, коріння якої сягають 1994 р. Ректор зазначив, що: «з 2011 року відповідно до програми подвійних дипломів 443 магістри успішно завершили навчання AGH з 14 спеціальностей. Сьогодні охочі навчатись у Польщі мають підтвердити знання мови на рівень B 2. Але й університет намагається запропонувати студентам вивчати польську мову в його стінах. 92 кращих студентів ІФНТУНГ в цьому році розпочали семестр у Польщі. І це тільки в магістратурі AGH» [14].

Короткострокова освітня міграція, що реалізовується через практику подвійних дипломів, дає можливість сформувати нову генерацію професійних кадрів, які завдяки такому навчанню мають можливість побачити світ; познайомитись з тим, як в інших країнах функціонує відповідна галузь; дізнатись як приймаються важливі рішення. Також вона сприяє налагодженню контактів та впровадженню зарубіжного досвіду у вітчизняну практику забезпечення розвитку виробничих галузей.

Позитивним досвідом короткострокової освітньої міграції є взаємна відвідуваність українськими й польськими викладачами та студентами університетів і науково-дослідних установ, у рамках їх стажування, проведення лекційних занять, проходження практики, організації та участі у спільних міжнародних конференціях.

Так, в рамках такої співпраці в 2017 та 2018 роках делегація студентів ІФНТУНГ відвідала відділення Інституту нафти і газу – Національного дослідницького інституту в м. Кросно (Польща). В рамках реалізації проєкту «Міжнародне співробітництво в нафтогазовій освіті як відмінний тренінг підприємництва та професійних навиків» студенти ІФНТУНГ та AGH мали таку можливість. У 2019 р. польські студенти протягом чотирьох днів перебували в ІФНТУНГ. Вони відвідали низку лекцій, круглий стіл, взяли участь в цікавому квесті територією університету, побували в музеї нафтопромислів Галичини в м. Надвірна. А в жовтня 2019 р. реалізація проєкту уже продовжилась в AGH. За п'ять днів перебування в AGH студенти ІФНТУНГ встигли інтегруватись з культурою та звичаями країни. У рамках перебування українських студентів в Польщі вони відвідали цикл лекцій польських професорів, спілку нафтогазових інженерів, ознайомились з діяльністю університету й роботою лабораторій.

Одним із позитивних ефектів освітньої міграції є обмін досвідом її учасників шляхом організації та проведення міжнародних науково-практичних конференцій. Їх учасниками є представники навчальних, науково-дослідних, проєктних, виробничих установ двох держав. Яскравими прикладами таких конференцій є: Machines, equipment and materials for oil and gas production increase (2016, 2018, м. Івано-Франківськ), MINInG TECHNIQUES „TUR 2017, 2019”» (м.Криніца-Здруй),

Development of hydrocarbon exploration and production technologies “Geopetrol 2016, 2018” м. Закопане, «Samorząd terytorialny wobec procesów centralistycznych. Perspektywa polska i międzynarodowa» (2019, м.Краків). Результатом таких конференцій стала публікація колективних монографій, збірник тез міжнародних конференцій. Участь у зарубіжних конференціях сприяє посиленню співпраці між навчальними закладами; обміну досвідом, теоретичними та практичними напрацюваннями у вирішенні певних завдань; подальшому проведенню спільних досліджень.

Ефективна співпраця між університетами України та Польщі сприятиме інтеграції тих знань, практики та досвіду, які отримують студенти, як у своїй країні, так і в країні куди студент поїде паралельно навчатися. У такому випадку освітня міграція не носить негативного забарвлення, переважно характеризується короткостроковим терміном перебування студентів та викладачів на території іншої країни, не передбачає нелегальної міграції, а носить науковий та освітній характер, що забезпечує обмін досвідом, практичними напрацюваннями у різних галузях. Це, своєю чергою, дає можливість розвитку різних видів бізнесу (підприємництва, самозайнятості) як в Україні, так і в інших країнах світу.

Проведене дослідження дало можливість визначити декілька найбільш прогресивних форм співпраці між університетами України та Польщі, щоб на такому прикладі продемонструвати кращі практики регулювання освітньої міграції, а саме: забезпечення стажування для студентів та викладачів; практика отримання подвійних дипломів, міжнародна співпраця з різних наукових питань; участь у міжнародних закордонних конференціях як студентів, так і викладачів. Результатом практики отримання подвійних дипломів стає впровадження набутих практичних навиків як в Польщі та Україні, так і в інших країнах світу; можливість випускників легально влаштуватись на високооплачувану роботу в провідних компаніях світу, які мають свої представництва різних державах; інтеграція отриманих знань. Міжнародна співпраця між університетами виражається у реалізації положень, що розписані і погоджені двома сторонами у відповідних двосторонніх договорах. Наукові ж напрацювання студентів та викладачів стають основою наукових праць, таких як: збірники тез конференцій, періодичні видання, монографії.

Висновки. Міграція населення є важливим процесом, що потребує постійного контролю з боку держави. В іншому випадку вона може викликати негативні наслідки, виправити які досить складно. Міграція населення першочергово впливає на соціально-економічні показники, виробничу індустрію як країни-донора, так і країни-реципієнта. Однією з перспективних є освітня міграція, при чіткому та ефективному регулюванні якої можна вирішити окремі важливі питання, які виникають у державі. Зокрема, щодо формування висококваліфікованих кадрів, які зацікавлені в тому, щоб залишитись у своїй країні; покращення демографічної ситуації, шляхом збереження населення працездатного віку і уповільнення загального темпу старіння нації; покращення економічних показників: стимулювання окремих видів виробництва, вирішення питання безробіття, залучення та використання новітніх технологій. Вирішення таких питань можливе за умови взаємодії та спільної співпраці між державами загалом, та вищими

навчальними закладами зокрема. Саме від того на скільки взаємодіють між собою вищі навчальні заклади щодо надання освітніх послуг громадянам різних держав залежить те, як регулюватиметься освітня міграція та які подальші наслідки для держав вона матиме.

Активна та цілеспрямована робота щодо розвитку співпраці між університетами України та іншими країнами світу сприятиме створенню продуктивних моделей взаємодії бізнесу та сфери вищої освіти, дасть змогу підвищити якість освітніх послуг та наукових досліджень, сприятиме підвищенню інноваційності вітчизняного бізнесу, забезпеченню його стабільного розвитку, а отже, зростанню інноваційного потенціалу національної економіки та її конкурентоспроможності.

Література:

1. Надточій А. О. Причини зовнішньої трудової міграції та оцінка її наслідків для економіки України / А. О. Надточій // Теорія та практика державного управління. 2015. Вип. 1. С. 106–113.
2. Дембіцька А. В. Причини та основні мотиви міграції робочої сили в світі та Україні / А. В. Дембіцька // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2012. Вип. 4. С. 71–76.
3. Буник Ю. О. Причини та сутність кризової міграції в умовах геоекономічної нестабільності / Ю. О. Буник // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2016. Вип. 20 (1). С. 17–21.
4. Бербенець О. В. Основні тенденції та наслідки міжнародної трудової міграції / О. В. Бербенець // Агросвіт. 2015. № 15. С. 26–29.
5. Solga B. Znaczenie migracji zagranicznych w rozwoju regionalnym w Polsce / B. Solga // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. 2017. № 309. P. 122–130.
6. Makulec A. Konsekwencje migracji wysoko wykwalifikowanego kapitału ludzkiego dla krajów wysyłających i migrantów na przykładzie personelu medycznego / A. Makulec. 2013. 46 p.
7. Степуріна С. О. Тенденції освітньої міграції та її вплив на інституційне середовище в Україні / С. О. Степуріна, В. І. Дериховська // Економіка та суспільство: електронне наукове фахове видання. 2018. Випуск 17/2018. С. 496–505.
8. Кривенко Ю. І. Соціально-філософський аналіз причин та механізмів міграції людських ресурсів у постмодерному суспільстві / Ю. І. Кривенко // Науковий Вісник Чернівецького університету : збірник наук. праць. 2011. Вип. 561-562. С. 217–221.
9. Długosz P. Integracja ukraińskich studentów podejmujących naukę w Polsce / P. Długosz // Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny. 2018. 2(168). P. 67–92.
10. Сандугей В. В. Освітня міграція в контексті євроінтеграції вітчизняної економіки / В. В. Сандугей // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. Вип. 4 (15). С. 29–34.
11. Łukaszczyk K. Imigracja studentów zagranicznych do Polski Raport został przygotowany przez Krajowy Punkt Kontaktowy Europejskiej Sieci Migracyjnej w Polsce / K. Łukaszczyk. 2013. 156 p.
12. Dziedzic A. Współpraca edukacyjna polskich i ukraińskich uczelni technicznych. Forum rektorów uczelni technicznych Ukrainy i Polski / A. Dziedzic. Politechnika Wrocławska Kijów, 6-7 kwietnia 2017.
13. Gierko V. Ukrainizacja” polskich uczelni na tle umiędzynarodowienia kształcenia na poziomie wyższym w Polsce. Lublin – Polonia / V. Gierko. 2015. P. 103–119.
14. Dawna współpraca – nowe możliwości. [online] Kurier Galicyjski. 31 marca – 27 kwietnia 2020. Available at: www.kuriergalicyjski.com [Accessed 09 June. 2020].

References:

1. Nadtochii, A.O. (2015). Prychyny zovnishnoi trudovoi mihratsii ta otsinka yii naslidkiv dlia ekonomiky Ukrainy [The reasons for external labor migration and assessment of its consequences for the economy of Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration*, 1, 106-113 [in Ukrainian].
2. Dembitska, A.V. (2012). Prychyny ta osnovni motyvy mihratsii robochoi syly v sviti ta Ukraini [Reasons and main motives for labor migration in the world and in Ukraine]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute. Economic sciences*, 4, 71-76 [in Ukrainian].
3. Bunyk, Yu.O. (2016). Prychyny ta sutnist kryzovoi mihratsii v umovakh heoekonomichnoi nestabilnosti [Causes and essence of crisis migration in terms of geoeconomic instability]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Ser.: Economic sciences*, 20(1), 17-21 [in Ukrainian].
4. Berbenets, O.V. (2015). Osnovni tendentsii ta naslidky mizhnarodnoi trudovoi mihratsii [The main trends and consequences of international labor migration]. *Ahrosvit – Agrosvit*, 15, 26-29 [in Ukrainian].
5. Solga, B. (2017). Znaczenie migracji zagranicznych w rozwoju regionalnym w Polsce. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 309, 122-130 [in Polish].
6. Makulec, A. (2013). *Konsekwencje migracji wysoko wykwalifikowanego kapitału ludzkiego dla krajów wysyłających i migrantów na przykładzie personelu medycznego*. Retrieved from http://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2016/10/Makulec_CMV_WORKING_PAPER_FIN_1.pdf [in Polish].
7. Stepurina, S.O., Derykhovska, V.I. (2018). Tendentsii osvithoi mihratsii ta yii vplyv na instytutsiine seredovyshche v Ukraini [Tendencies of educational migration and its impact on the institutional environment in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo: elektronne naukovе fakhove vydannia – Economics and society: electronic scientific professional publication*, 17, 496-505 [in Ukrainian].
8. Kryvenko, Yu.I. (2011). Sotsialno-filosofskyi analiz prychyn ta mekhanizmiv mihratsii liudskykh resursiv u postmodernomu suspilstvi [Socio-philosophical analysis of the causes and mechanisms of migration of human resources in postmodern society]. *Naukovyi Visnyk Chernivetskoho universytetu – Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, 561-562, 217-221 [in Ukrainian].
9. Długosz, P. (2018). Integracja ukraińskich studentów podejmujących naukę w Polsce. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 2(168), 67-92 [in Polish].
10. Sanduhei, V.V. (2018). Osvitnia mihratsiia v konteksti yevrointehratsii vitchyznianoï ekonomiky [Educational migration in the context of European integration of the domestic economy]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: economics, business and management*, 4(15), 29-34 [in Ukrainian].
11. Łukaszczyk, K. (2013). *Imigracja studentów zagranicznych do Polski. Raport został przygotowany przez Krajowy Punkt Kontaktowy Europejskiej Sieci Migracyjnej w Polsce*. Warszawa [in Polish].
12. Dziedzic, A. (2017). Współpraca edukacyjna polskich i ukraińskich uczelni technicznych. *Forum rektorów uczelni technicznych Ukrainy i Polski*. Politechnika Wroclawska Kijów [in Polish].
13. Gierko, V. (2015). “Ukrainizacja” polskich uczelni na tle umiędzynarodowienia kształcenia na poziomie wyższym w Polsce. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio I – Philosophia-Sociologia*, 40(2), 103-119 [in Polish].
14. Różycka, S. (2020). Dawna współpraca – nowe możliwości. www.kuriergalicyjski.com. Retrieved from <https://kuriergalicyjski.com/rozmaitosci/8403-dawna-wspolpraca-nowe-mozliwosci> [in Polish].